

DOSYA/GÖZLEM VE GÖRÜŞLER**Dr. BEHÇET UZ (1893-1986)
ve
ULUSAL SAĞLIK PLANI***Rahmi DİRİCAN**

16 Ocak 1893'te Denizli'nin Buldan ilçesinde doğdu. İlköğrenimini bu ilçede, ortaokul ve lise öğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra Darülfünun-i Osmanî'nin (sonradan İstanbul Üniversitesi) Tıp Fakültesi'ni 18 Kasım 1918'de bitirdi. Fakültenin ikinci sınıfında iken babası ölünce bir yandan tıp öğrenimini sürdürürken diğer yandan Şişli Çocuk Hastanesi'nde Dr. Kadri Raşit Paşa'nın (Anday) yanında asistan yardımcısı olarak çalıştı.

Askeri (Mekteb-i Tıbbiye- i Adliye-i Şahane) ve sivil (Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye) Tıp Okulları birleştirilerek 1909 yılında Haydarpaşa'da açılan Tıp Fakültesi'nde başlangıç yıllarında ayrı bir Çocuk Hastalıkları Kliniği yoktu. 1917 yılında bu kürsü açılınca, Dr. Kadri Raşit Anday buraya çocuk hastalıkları öğretim görevlisi (müderris) olarak atandı (Cenani, A. 1988). Bir yıl sonra profesörlüğe yükseltilen Prof. Anday, 1919 yılında Dr. Behçet Uz'u kendisine öğretim üyesi yardımcısı (müderris muavini) olarak seçti ve birlikte çalışmaya başladılar. Evlendikten bir süre sonra İzmir'e dönmeyi gerekli gören Dr. Behçet Uz, İzmir Memleket Hastanesi Çocuk Servisi Şefliğine atandı (Uz, B., 1947-1977). Sabahları serviste, öğleden sonraları kendi muayenehanesinde mesleki ve sosyal çalışmalarını sürdürdü. Kısa sürede İzmir'in sevilen ve sayılan hekimlerinden biri oldu. Yıllar böyle geçip giderken, birkaç yıl İzmir Belediyesi Encümen üyeliği ve 1931-1940 yılları arasında İzmir Belediye Başkanlığı yaptı (İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi, 1992)

Belediye başkanı seçilince ilk bayındırlık atılımına İtalyan heykeltıraş Pietro Conanica'ya yaptırdığı Atatürk Anıtını Cumhuriyet Alanı'nda açarak başladı (28 Temmuz 1932). Aynı gün İzmir'de uygun yerlere ilk palmiye ağaçlarını diktirdi (Güzel İzmir Bülteni, 2001) Giderek

caddeleri genişletti ve kente uluslararası bir önem kazandı. İzmir'in kurtuluşunun on birinci yıldönümünde (9 Eylül 1933) bugünkü Efes Oteli'nin bulunduğu Cumhuriyet Alanı'nın gerisindeki 32.000 metrekaarelik yerde İzmir 9 Eylül Panayırını açtı. 1 Ocak 1936'da Kültürpark'ı kurdu. İzmir'in kurtuluşu sırasında yanan alan üzerinde kurulan 421.000 metrekaare büyüklüğündeki Kültürpark'ta 1936 yılından itibaren İzmir Enternasyonal Fuarı'nın hizmet vermesini gerçekleştirdi (fuarın şimdiki hizmet alanı 460.000 metrekaaredir). 23 Nisan 1938'de sonradan adı Dr. Behçet Uz Hastanesi olarak değiştirilen Çocuk Hastanesinin temelini attı. Bu hastane 2 Nisan 1947'de hizmete açıldı. Dr. Behçet Uz, İzmir Verem Savaş Derneğinin ve Bornova'daki Özel Dil Koleji'nin kurucuları arasında da yer aldı.

1942 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden Denizli Milletvekili seçilen Dr. Behçet Uz, birinci Şükrü Saraçoğlu hükümetinde Ticaret Bakanlığı yaptı (9 Temmuz 1942- 9 Mart 1943). 1946 seçimlerinde aynı partiden Denizli Milletvekili olarak Recep Peker ve Hasan Saka Hükümetleri'nde Sağlık ve Sosyal Yardım (S.S.Y.) Bakanı oldu (7 Ağustos 1946 - 10 Haziran 1948). Bu görevi sırasında ülke sağlık hizmetlerinin planlı ve programlı bir şekilde ele alınması için yoğun çabalar harcadı. 1953'de Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa ederek Demokrat Partiye girdi. 1954 seçimlerinde Demokrat Parti'den İzmir Milletvekili seçildi ve Üçüncü Adnan Menderes hükümetinde bir buçuk yıldan uzun süre ikinci kez S.S.Y. Bakanlığı yaptı (17 Mayıs 1954 - 9 Aralık 1955). Milletvekilliğinin sona ermesinden (27 Mayıs 1960) itibaren İzmir'de ticari ve sosyal faaliyetlerde bulunan Dr. Behçet Uz, 19 Mayıs 1986'da İzmir'de öldü. Bir hekim ve belediye başkanı olarak O'nun İzmir ve yöresinde gerçekleştirdiği hizmetler her yıl ölüm yıldönümünde saygı ve özlemle anılmaktadır. Bu görevi Sancar Maruflu'nun başkanı olduğu "Dr. Behçet Uz ve Eserlerini Yaşatma

* Prof. Dr., Uludağ Üniv. Tıp Fak. Emekli Halk Sağlığı, Öğretim Üyesi

Merkezi" düzenli ve eksiksiz bir şekilde yerine getirmektedir.

1953 yılında İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirip askerlik hizmetini yaptıktan sonra, Mesudiye (Ordu) Muayene ve Tedavi Evi'nde ve Erbaa (Tokat) Sağlık Merkezi'nde toplam dört yıla yakın çalıştım. Bu sürede Dr. Behçet Uz' adını hiç duymadım. O'nun adını ilk kez 1958 yılında Hıfzıssıhha Okulu'nda (Ankara) katıldığım Halk Sağlığı Kursunda işittim. 1946-1948 yılları arasında S.S.Y. Bakanlığı yaparken, on yılda gerçekleşmesi düşünülen ulusal bir sağlık planı hazırladığını, bu planı yasallaştırmadan Bakanlıktan ayrıldığını öğrendim. Demokrat Parti iktidara gelince, Dr. Nihat Reşat Belger'den (22 Mayıs 1950 – 19 Eylül 1950) sonra S.S.Y.Bakanı olan Dr. Ekrem Hayri Üstündağ (19 Eylül 1950 – 9 Mart 1951) bu planı ele almış ve daha da geliştirerek Bakanlar Kurulu'na sunmak üzere iken Kabine dışı bırakılmıştır (**Nihat Eğriboz'un 1970**) Dr. Behçet Uz'un, 1954 yılında ikinci kez ve iki yıla yakın S.S.Y. Bakanlığı yaparken önceki yıllar yoğun emek harcadığı sağlık planını gerçekleştirmek için uğraşmamış olmasına hiçbir anlam veremedim.

Bunun nedenlerini öğrenme çabalarına ancak 1967 yılında Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Toplum Hekimliği Öğretim Görevlisi olarak atandıktan sonra girişebildim. Bu konuda bilgi almak için Dr. Behçet Uz'a iki mektup yazdım; ama yanıt alamadım. Fakültede arkadaşım Dr. Yürük Eğriboz'un babası, sayın Nihat Eğriboz'un Dr. Uz'la yakın arkadaş olduğunu öğrenince, O'nun aracılığı ile bilgi almaya çalıştım. Dr. Eğriboz'un mektubunu 12 Ağustos 1970'de yanıtlayan Dr. Uz, benim öğrenmek istediğim hususlara pek değinmiyordu. "İstenilenleri hatırımda kaldığı kadarıyla özet olarak sunuyorum" diye başlayan mektubunu (**Nihat Eğriboz'un 1970**) günlük mektup nasıl bakan seçtiğini, ulusal sağlık planının kimi özelliklerini anlatarak ve "Konunun ayrıntıları ve planın aslı Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dairesinden istenebilir" (**Dr. Behçet Uz'un arkadaşı Nihat Eğriboz'a yazdığı 12.08.1970**) diyerek sonlandırıyor.

Tüm çabalarıma karşın, şimdiye kadar bu sağlık planı yasa tasarısını ele geçiremediğim gibi okumak olanağını da bulamadım. Bu nedenle planda öngörülen hususları, Dr. Behçet Uz'un Nihat Eğriboz'a yazdığı mektuptaki ve S.S.Y.Bakanlığı'nın düzenli olarak yayınladığı Sağlık Dergisi'nin 1947 yılına ait sayılarındaki yazıları göz önüne alarak belirtmeye çalışacağım. Bu makalede, Dr. Behçet Uz'un Nihat Eğriboz'a yazdığı mektuptan alınan bilgiler, kimi tümceler düzeltilerek ve kimi terimler öztürkçeleştirilerek, koyu renkli italik harflerle yazılmıştır.

Cumhuriyet Hükümetleri döneminde, günün koşullarına uygun nitelik taşıyan sağlık hizmetlerinin ülke çapında ele alınmasını öneren ilk hekimlerden biri Dr. Behçet Uz'dur. S.S.Y. Bakanı olarak seçilişini şöyle anlatmaktadır: 1946 yılında Başbakan.Recep Peker bana, "Hastanelerden ve doktorlardan halkta idareciler de çok şikayetçi. En lüzumlu yerlerimiz doktorsuz. Doktorlar gitmiyorlar. Sizi Sağlık Bakanı yaparak teşkilatlığınızdan

ve çalışkanlığınızdan yararlanmak istiyoruz" diye öneride bulundu. Ben de tıp öğrenciliğimdeki ve hastanelerde geçen asistanlık, muavinlik ve klinik şefliği yaşamımdaki deneyimlerimi açıklayıp memlekete ve halkıma hizmet için planlı ve radikal çalışmanın gereğinden ve zorunluluğundan söz ettim. Başbakan "Evet benim de istediğim bu" deyince anlaştık. S.S.Y. Bakanı olarak atandıktan sonra ilk işimiz, altı ay gece gündüz çalışarak bir sağlık planı hazırlamak oldu. Amaç ve hedef, ulusal sağlık hizmetlerinden yoksul ya da varsıl, kentli ya da köylü herkesin en iyi şekilde yararlanmasını sağlamaktı (**Dr. Behçet Uz'un arkadaşı Nihat Eğriboz'a yazdığı 12.08.19**).

Henüz iki buçuk aylık S.S.Y. Bakanı iken ve sağlık planı hazırlıkları sürerken, 24 Ekim 1946'da Dokuzuncu Ulusal Tıp Kongresi'nin açılış konuşmasında Dr. Behçet Uz, "..... köylerimizin çoğu..... sağlık yönünden istenilen düzeye çıkarılmamıştır. Bunu gerçekleştirmek için, ülkemizi ortalama kırkar köylük gruplara ayırarak her grup için birer sağlık merkezi kurmayı uzun süreli bir iş olarak düşünüyoruz. Bu merkezlerde koruyucu ve iyi edici sağlık hizmetlerinin birlikte uygulanması son yıllarda tüm dünyada büyük önem kazanmıştır" diyordu (**Dokuzuncu Milli Türk Tıp Kongresi: 1948**) Bu görüşlere uygun olarak yoğun çalışmalar sonucu yaklaşık bir buçuk yılda yasa tasarısı haline gelen ulusal sağlık planı, Dr. Behçet Uz, Hasan Saka Hükümetinde S.S.Y.Bakanı iken, "Bakanlar Kurulu'nda ve Büyük Millet Meclisi'nin dört komisyonunda görüşülüp kabul edildiği halde, Hükümet değişikliği nedeniyle yasalasamadı. Yeni S.S.Y. Bakanı Dr. Kemal Beyazıt'ın geri aldığı" sağlık planı yasa tasarısının temel nitelikleri, Dr. Behçet Uz'un hatırlayabildiği kadarıyla, şunlardı (**Dr. Behçet Uz'un arkadaşı Nihat Eğriboz'a yazdığı 12.08.1970**).

1. Çeşitli kuruluşların elindeki hastaneleri (kent dışındaki garnizon hastaneleri hariç) bir elden idare etmek,

2. İllerdeki hastaneleri düzeltmek ve gerekiyorsa yenilerini yapmak, bunları yeterli miktarda yatak ve malzeme ile donatmak,

3. Hastaneye her yatandan yatak ve tedavi ücreti almak, sigortalı olmayan yatak ve tedavi ücretini ödeyemeyen halka yapılan harcamaları köy odalarından ve özel idarelerden sağlamak,

4. Sigortalı olanların her türlü tedavilerini yapmak, halktan isteyenleri belirli bir ücret karşılığında sigortalamak,

5. Bir sağlık bankası kurmak ve bu bankadan, ulusal sağlığı gerçekleştirmekte en önemli eleman olan hekim, ebe, hemşire ve sağlık memurlarına doyurucu bir ücret vermek, kendilerini ve çocuklarını ücreti sağlık bankasınca ödenmek üzere sigortalamak,

6. Memleketin altı yerinde (yasa tasarısında yedi yerinde olarak belirtilmiştir) her türlü istek ve gereksinmelere yanıt verecek güçte tıp fakülteleri ve her şubeyi kapsayacak hastaneler yapmak,

7. Her ilçede, bir helikopterin inip kalkacağı genişlikte bir alan içinde 30-40 yataklı (yasa tasarısında yaklaşık her kırk köylük grup için 10-15 yataklı) sağlık merkezleri yaparak, köylere ambulans sağlayarak tüm insanları koruyucu ve tedavi edici hekimlerin sürekli denetimi altında bulundurmak.

Sağlık planı yasa tasarısında önerilen sağlık bankasının işlevlerini Dr. Behçet Uz şöyle belirtiyordu (Dr. Behçet Uz'un arkadaşı Nihat Eğriboz'a yazdığı 12.08.19).

1. Modern hastaneler yapacak yetenekte teknik heyetler kurmak,

2. Hastaneleri bugünün istek ve gereksinmelerine göre geliştirmek ve işletmek,

3. Sağlık sigortası kurmak ve işletmek,

4. Memleketin uygun yerlerinde oluşturulacak çiftliklerde hastaneler için çok gerekli et, tavuk, süt, sebze v.b. gibi besin maddelerini hazırlayıp sevk etmek,

5. İlaç, serum, aşı v.b. gibi tıbbi malzeme ve maddelerin yapımını denetim altına almak, bilhassa koruyucu hekimlik için gerekli olanlarını yapmak ve yaymak, süt ve mama gibi çocuk besinlerini sağlayacak sanayi kuruluşlarını kurmak ve işletmek,

6. Mevcut şifalı sularımızı sağlığa uygun bir hale gelecek şekilde geliştirmek, düzeltmek, hem genel sağlığa hem de memleket turizmine yarayacak hizmette bulunmak.

Sağlık planı yasa tasarısında yer verilen en önemli kuruluşlardan biri, ülkenin tümüne dağılmış olarak hizmet sunması beklenen *sağlık merkezleri* idi. Yukarıdaki satırlarda kısaca değinildiği gibi, ortalama her kırk köylük grup için 10-15 yataklı bir sağlık merkezi kurulacak ve her merkezde iki hekim, bir ziyaretçi hemşire, bir sağlık memuru ve bir ebe bulunacaktı. Bu personele ek olarak ortalama on köyden oluşacak köy gruplarının her birinde bir köy sağlık memuru ve bir köy ebesi görevlendirilecekti. Sağlık merkezindeki iki hekimden birinin pratisyen, diğerinin –uzman sayısının artışına bağlı olarak- uzman olmasına çalışılacak ve yan yana bulunan iki sağlık merkezinden birinde iç hastalıkları grubu uzmanı varsa diğerinde cerrahi hastalıklar grubu uzmanı olacaktı.⁸ Böylece bir iç hastalıkları ya da cerrahi hastalıklar uzmanından seksen köyün yararlanması sağlanacaktı.

Eğer sağlık planı tasarısı yasalaşmış olsaydı, sağlık hizmetlerinin ve personelinin ülke düzeyinde dengeli dağılımı gerçekleşecek, yedi sağlık bölgesine ayrılacak olan ülkenin (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Behçet Uz'un Onuncu Dönem Kaymakamlık Kursunda Milli Sağlık Planına Dair Konuşması, 1947) her bölgesinde 500 yataklı tam teşekküllü bir hastane ile iki yüzer yataklı birer çocuk ve kadın-doğum hastalıkları hastaneleriyle, akıl ve ruh hastalıkları hastanesi v.b. gibi sağlık kuruluşları ve tıp fakültesi açılacaktı. Böylece hem hekim ve diğer sağlık personeli yetiştirilmesi hızlandırılacak, hem de bölgenin kendine yeterli olması sağlanacaktı (Beale W.: 1947). Eğer sağlık planı tasarısı yasalaşmış olsaydı, "toplum maliyeti

550 milyon Türk Lirası olarak hesaplanan tüm harcamalar on yıl taksitle geri ödenmek koşuluyla bir İngiliz firması tarafından karşılanacaktı. Nüfusumuz otuz milyona ulaştığında bile ülkemizin her yanında, her şubeyi kapsayan yatak sayısı yeterli gelişmiş hastaneler olacak, daha çok sayıda ve her yere giden sağlık elemanı bulunacak, hem sağlık personeli hem de idareciler ve halk hizmetten memnun kalacak, şikayetlerin pek çoğu dinmiş olacaktı." (Dr. Behçet Uz'un arkadaşı Nihat Eğriboz'a yazdığı 12.08.1970 günlü mektup).

Sayın Dr. Behçet Uz'un açıklamalarından da anlaşıldığı kadarıyla, plan tasarısında ilaç sanayiini denetlemek; özellikle koruyucu hekimlikte kullanılan ilaçlarla aşular, serumlar, süt, mama v.b. gibi çocuk beslenme için gerekli olan malzemeleri hazırlayacak tesisleri kurup işletmek; sağlık merkezleri açmak; sağlık bankası ve sağlık sigortası oluşturmak gibi konular vardı. Acaba belirtilen bu hususlar, iktidarlar tarafından gerçekçi bulunmadığı ya da kimi anamalcıların çıkarlarını zedeleyeceği için mi yoksa başka nedenlerle mi ulusal sağlık planı yasalaşmadı?

KAYNAKLAR

Cenani, A. (1988): Pediatri (Dünyada ve Türkiye'de 1850 Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi kitabı içinde (editör Unat, Ekrem Kadri) Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Vakfı Yayınları No.4, 1988, s.357-358.

Uz, B.(1947-1977): Bu eser neden doğdu, ne işler görmekte, (İzmir Çocuk Hastanesi 30. Yılı 1947-1977 içinde) s.5.

İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi,(1992) Milliyet Yayınları, Cilt:2, 1992, s.564.

Güzel İzmir Bülteni, (2001),sayı:10, 19 Ağustos, s.4.

Nihat Eğriboz'un (1970) yılında oğlu Dr. Yürük Eğriboz'a yazdığı mektuptan

Dr. Behçet Uz'un arkadaşı Nihat Eğriboz'a yazdığı 12.08.1970 günlü mektup.(Bu mektubun aslı kişisel evrakım arasındadır. İsteyenlere fotokopisi gönderilebilir)

Dokuzuncu Milli Türk Tıp Kongresi: (1948) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Behçet Uz'un konuşması, İstanbul, Kader Matbaası, 1948, s.36.

Dr. Hamdi Dilevurgun'la özel konuşma, 18 Nisan 1959.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Behçet Uz'un Onuncu Dönem Kaymakamlık Kursunda Milli Sağlık Planına Dair Konuşması, (1947) Sağlık Dergisi XXI: No.10, s.13.

Beale W.: (1947)Türkiye'nin on yıllık sağlık planı, Sağlık Dergisi XXI: No.7, s.5.